

ЩОДО ПИТАННЯ МІСЦЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний стан розвитку вітчизняної правової думки і юридичної техніки передбачає закріплення основоположних прав і свобод людини на різних рівнях національного законодавства. Однак найважливішого

¹ Студент 2 курсу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

значення набуває саме їх конституційна регламентація, оскільки права людини виражають правовий вимір існування особи в суспільстві, визначають і гарантують певну міру (норму) її свободи й відповідальності як учасника суспільних відносин з моменту здобуття Україною незалежності й обрання принципів демократичної, правової, соціальної державності як основи її конституційного ладу людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Але для втілення цього положення в життя недостатньо лише його проголошення [1, с. 74]. Саме тому законодавець вдався до його деталізації як на рівні статей другого розділу Конституції – «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», так і на рівні поточного законодавства, що регулює правовідносини в цій сфері. Одним із важливих прав є *право людини на захист*. Визначення його місця в системі прав людини передбачає насамперед з'ясування взаємозв'язків останнього з іншими правами людини [2, с. 41].

Проблематика прав людини є достатньо розробленою у зарубіжній, насамперед у західній, правовій думці. Історичний процес розвитку розуміння та регулювання інституту прав людини в політико-правовій думці України, як справедливо зазначає С. П. Мороз (S. P. Moroz), проходив у тому ж напрямку, що й розвиток світової, зокрема європейської, політико-правової думки. Характерною його ознакою є наступність та еволюційність, коли кожний наступний етап базувався на здобутках і досягненнях попередніх етапів розвитку, доповнюючи та збагачуючи їх завдяки постійному синтезові української правової традиції з досягненнями європейської й світової правової думки [3, с. 43–44]. Саме тому розробки у сфері прав людини і зарубіжних, і дореволюційних вітчизняних юристів (В. М. Гессен (V. M. Hessen), Н. М. Коркунов (N. M. Korkunov), Б. А. Кістяківський (B. A. Kistiakivskij), були сприйняті й значною мірою використані на сучасному етапі державно-правового розвитку українськими правниками (Т. Г. Андрусак (T. H. Andrusiak), В. М. Горбаль (V. M. Horbal'), О. Р. Дашковська (O. R. Dashkovska), А. П. Заєць (A. P. Zaiets'), О. В. Петришин (O. V. Petryshyn), Ю. С. Шемшученко (Yu. S. Shemshuchenko) та ін.)

На нормативному рівні права людини закріплюються як міжнародними нормативними актами (наприклад, Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 3), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 2), так і на різних ланках вітчизняного законодавства (статті 3,

55 Конституції України, ст. 35 Кримінального кодексу України та ін.). Саме визначення місця права людини на захист у системі прав людини та внутрішніх зв'язків в середині цієї системи постає важливим завданням при дослідженні проблематики права людини на захист у цілому.

Право людини на захист закріплюється ч. 6 ст. 55 Конституції України: «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [4]. Аналіз вказаної статті засвідчує, що законодавець пішов шляхом закріплення на конституційному рівні досить загального визначення цього права, передбачаючи, очевидно, його деталізацію на інших рівнях правового регулювання, відповідно до суспільно-правових відносин, в яких воно безпосередньо реалізується. Разом з тим аналіз положень зазначеної статті дозволяє нам дійти таких висновків: – вітчизняна конституційна теорія виходить з того, що під правом на захист слід розуміти саме право людини, а не громадянина (про що свідчить формулювання «кожен»); – реалізація права на захист обмежується виключно нормами-заборами (тобто, діє принцип «дозволено все, що прямо не заборонено»); – право на захист передбачає захист своїх прав, адже «кожен має право... захищати свої права і свободи...»; – це право може реалізовуватися відповідно до різного роду правовідносин, щодо яких людина має права та свободи. Слід також зазначити, що право людини на захист існує на перетині різного роду правових відносин і, як наслідок, – на перетині різних галузей права та законодавства. Воно може розглядатись як основоположне та загальне поруч з іншими правами людини, такими як: право людини на життя, право на здор'я, право на особисту свободу і недоторканність, право на безпеку, право на людську гідність (відповідно до ст. 3 Конституції). Ця теза підтверджується також іншими нормами Конституції: ч. 3 ст. 27 «Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» (як право на самозахист чи захист окремого суспільного блага – життя людини), ч. 2 ст. 63 «Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист» (право на захист спеціального суб'єкта) тощо.

Сам інститут захисту першочергово можливо поділити *на юридичний захист* (як різні напрями його реалізації, відповідно до галузей права) та *на захист фактичний* (як відповідні фактичні діяння у певних суспільних відносинах). *Юридичний захист можна класифікувати* за різними критеріями. Так, за суб'єктом захисту вбачається необхідним визначити такі

категорії: самозахист; захист судом; захист, що здійснюється Уповноваженим з прав людини; захист Конституційним судом (на підставі конституційної скарги), захист, що здійснюється відповідними міжнародними суб'єктами (міжнародними судовими установами чи відповідними органами міжнародних організацій). Відповідно до статусу суб'єкта захисту слід виокремлювати захист державою (він здійснюється особою, наділеною відповідними державно-владними повноваженнями), або іншими суб'єктами (громадський захист).

Крім того, постає питання: чи може право на захист існувати самотійно, без наявності на те підстави у вигляді відповідного правопорушення?

У контексті вищенаведеного слід зауважити, що саме формулювання «право на захист прав» свідчить про пов'язаність його з іншими правами та може свідчити про його існування як механізму попередження і припинення порушень інших прав, так і про його правовідновлюючу функцію. Так, П. М. Рабінович стверджує, що гарантії прав і свобод людини є явищами, які забезпечують їх охорону й захист, при цьому поділяючи їх на загально-соціальні та спеціальні [5, с. 7]. Наведене вище можливо проаналізувати крізь призму позиції О. Р. Дашковської, на думку якої поняття інститутів забезпечення та функціонування прав і свобод часто ототожнюють з правами людини, принципами міжнародного права, зобов'язаннями держав-учасниць тощо [1, с. 73]. Можна дійти висновку, що саме право на захист є яскравим прикладом як самотійного права, так і безпосередньо гарантії забезпечення інших прав з можливістю ототожнення цих двох понять. Таким чином, близькими за змістом і правовою сутністю до права на захист є інші права-гарантії, наприклад: право на відшкодування шкоди державою, право знати свої права і обов'язки, право на професійну правничу допомогу (статті 56, 57, 59 Конституції відповідно). Такі права забезпечують людині благо у вигляді можливості здійснювати свої інші права, гарантуючи їх.

Повертаючись до поставленого вище питання щодо самотійності права на захист, слід зауважити, що, на нашу думку, таке право (як й інші фундаментальні права: право на життя, право на здоров'я, право на свободу думки, право на їжу, право на житло, свободу пересування, тощо) визнається таким, що належить людині від народження й існує протягом всього життя людини, незалежно від його практичної реалізації. Щодо існування права на захист, котре одночасно виконує, наприклад, правовідновлюючу функцію по відношенню до будь-якого іншого права,

неможливо стверджувати про однозначну самостійність такого існування[6,с.47]. Отже, це право продовжує існувати самостійно, але у разі практичної його реалізації при наявності порушень інших прав автоматично «трансформується» та змінює свій стан, так би мовити, від статичного до динамічного завдяки відповідним чинникам.

У загальному розумінні право на захист існує постійно й безперервно поряд з іншими природними невід’ємними правами людини. Крім того, можна зробити висновок про певну універсальність права на захист – як щодо всіх людей, так і щодо всіх інших прав у всіх існуючих правовідносинах. Право людини на захист характеризується особливим характером, оскільки являє собою одночасно самостійне право і правогарантію, яка забезпечує можливість реалізації інших прав.

Література:

1. Дашковська О. Р. Універсальність інститутів забезпечення і функціонування прав і свобод людини і громадянина // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. 23 листоп. 2012 р., м. Полтава. – Харків : Точка, 2012. – Ч. 1. – С. 73–76.

2. Петришин О. В. Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності

// Актуальні проблеми формування правової держави в Україні. До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2-х ч., Ч. 1. – Харків, 2000. – С. 39–42 .

3. Мороз С. П. Ідея прав людини у політико-правовій думці України (IX – початок XX століття) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. П. Мороз. – Харків, 2001. – 170 с.

4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

5. Рабінович П. М. Права людини і громадянин у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Харків : Право, 1997. – 63 с.

6. Хаустова М. Г. Міжнародні стандарти в контексті євроінтеграційних процесів в Україні // Вісник національної академії правових наук України № 2 (89) 2017. – С. 43–51.

7. Битяк Ю., Яковюк І. Права і свободи людини в умовах глобалізації // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – №2. – С. 80–93.

Науковий керівник: *Хаустова М. Г.*, к.ю.н., доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого